

УДК 342.731.070

Т.В. Збирак

**УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО
МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ГРОМАДЯН
НА СВОБОДУ СЛОВА В УКРАЇНІ**

У статті розкривається сутність та зміст адміністративно-правового механізму забезпечення права громадян на свободу слова. На підставі аналізу сучасного стану реалізації свободи слова в Україні пропонуються шляхи удосконалення вказаного механізму.

Ключові слова: права і свободи громадян, право на свободу слова, адміністративно-правовий механізм, адміністративно-правове забезпечення.

В статье раскрывается сущность и содержание административно-правового механизма обеспечения права граждан на свободу слова. На основании анализа современного состояния реализации свободы слова в Украине предлагаются пути совершенствования указанного механизма.

Ключевые слова: права и свободы граждан, право на свободу слова, административно-правовой механизм, административно-правовое обеспечение.

The article reveals the essence and content of the administrative and legal mechanism to ensure the right to freedom of expression. Based on analysis of the current state of implementation of the freedom of speech in Ukraine suggests ways to improve the mechanism.

Key words: civil rights and freedoms, the right to freedom of thought and speech, administrative and legal mechanism, administrative and legal support.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Свобода слова є тим еталоном, за яким визначають рівень демократизму та цивілізованості держави. Ця свобода є однією із найважливіших і невід'ємних свобод людини, загальнолюдською соціальною цінністю, конкретним виявом свободи людини в суспільстві. Теоретичний аналіз проблеми свободи слова потребує детального з'ясування змісту та розуміння цього поняття, а також реалізації його у правозастосовній практиці. Крім того, питання адміністративно-правового забезпечення права громадян на свободу слова у світлі актуальних тенденцій сучасного розвитку та суспільних перетворень, які нині відбуваються в Україні набуває особливого значення та актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання утвердження та забезпечення права громадян на свободу слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань знайшла своє відображення у працях: В.Б. Авер'янова, Л.М. Алексєєвої, О.М. Бандурки, Ю.П. Битяка, І.Л. Бородіна, А.Г. Волкова, І.П. Голосніченка, С.О. Єфремова, А.М. Колодія, В.К. Колпакова, А.Т. Комзюка, К.Б. Левченко, К.О. Настечко, О.В. Негодченка, Н.Р. Нижник, В.І. Орлова, А.С. Пазенок, В.Ф. Погорілка, П.М. Рабіновича, В.Я. Тація, Є.А. Тихонової, Н.Т. Тунян, Ю.С. Шемшученка, О.Н. Ярмиша та ін.

Безумовно, ця проблема є надзвичайно актуальною і багатоаспектною, та не зважаючи на багату джерельну базу й надалі залишаються недостатньо дослідженими низка питань. Наразі нагальним є розкриття сутності та змісту адміністративно-правового механізму забезпечення права громадян на свободу слова, уточнення напрямів удосконалення вказаного механізму на тлі суспільних перетворень, які відбуваються нині в Україні.

Формулювання цілей статті. Враховуючи зазначене, мета статті полягає тому, щоб комплексно, з позицій системного підходу дослідити і охарактеризувати зміст адміністративно-правового механізму забезпечення права громадян на свободу слова в Україні та його складових елементів, на основі яких можна судити про ефективність функціонування вказаного механізму, а також запропонувати шляхи його подальшого удосконалення.

З огляду на мету основними завдання статті є: з'ясування сутності адміністративно-правового механізму забезпечення права громадян на свободу слова; визначення його особливостей і розкриття складових елементів; розроблення пропозицій щодо подальшого удосконалення вказаного механізму з метою ефективної реалізації права на свободу слова в Україні; визначення перспективних напрямів досліджень у цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Переходячи до з'ясування сутності адміністративно-правового механізму забезпечення права громадян на свободу слова, зазначимо, що така правова категорія як "механізм" у сучасній юридичній літературі використовується досить широко. З цього приводу варто погодитись з О. М. Литвиновим, що в житті людини термін "механізм" відіграє досить значну роль. Він застосовується практично у всіх сферах життєдіяльності суспільства, але особливо – у сфері суспільних відносин, де, як правило, пов'язується із здійсненням певного явища, процесу, реалізацією відносин [1, С. 88].

Аналізуючи юридичні джерела, що характеризують різні правові динамічні процеси та явища, а також функціонуючі соціально-правові інститути, як наголошує А.Ю. Олійник, більшість авторів у своїх наукових працях застосовують термін "механізм" [2, С. 154]. Такий термін, наприклад, застосовується, коли аналізують поняття "механізм держави", його використовують при обґрунтуванні поняття "механізм правового впливу", а також як "механізм управління", при розкритті сутності та буття такого правового явища як "механізм правового регулювання", це словосполучення використовується при відображенні таких правових явищ, як "механізм реалізації норм права" та "механізм адміністративно-правового регулювання", а також "механізм адміністративно-правового захисту". Зокрема, механізм забезпечення прав і свобод людини та громадянина як зазначає, В.О. Демиденко є процесом цілеспрямованої діяльності компетентних органів щодо сприяння реалізації прав і свобод людини та гро-

мадянина, їх охорони і захисту" [3, С. 9]. На думку О.І. Наливайко, механізм забезпечення прав і свобод людини – це діяльність органів держави і місцевого самоврядування, громадських об'єднань і громадян із створення умов (гарантій) для правомірної та неухильної їх реалізації і захисту [4, С. 22]. Н. М. Оніщенко зауважує, що механізм забезпечення прав і свобод особи, є єдиним, цілісним і якісно самостійним явищем правової системи. Це комплекс взаємозв'язаних, взаємодіючих юридичних передумов, нормативних засобів і загальносоціальних умов, що створюють належні юридичні та фактичні можливості для повноцінного здійснення прав і свобод людиною. Сутністю гарантій основних прав і свобод людини та громадянина є умови, що має створити держава для їх реалізації. Змістом гарантій основних прав і свобод людини є система заходів, спрямованих на реалізацію прав [5, С. 487–488]. У свою чергу Н. М. Опольська, досліджуючи проблеми захисту прав дитини, зазначає, що механізм забезпечення прав і свобод дитини можна розглядати як комплекс взаємопов'язаних, взаємодіючих юридичних передумов, нормативних засобів і загальносоціальних умов, що створюють належні юридичні і фактичні обставини для реалізації, охорони та захисту прав і свобод дитини. Основними завданнями механізму прав і свобод є охорона, відновлення порушених прав, а також формування загальної та правової культури й правосвідомості [6, С. 97–99].

Отже, як свідчить аналіз наведених вище визначень, вони за основоположними напрямками у сфері забезпечення реалізації прав та свобод людини і громадянина мають схожі концептуальні підходи та розглядають механізм забезпечення прав особи як цілісну самостійну правову систему, змістом якої є створення належних юридичних і фактичних обставин для реалізації, захисту та охорони прав і свобод людини й громадянина. Водночас механізм адміністративно-правового забезпечення деякі автори розуміють як засіб здійснення державно-владних повноважень під час адміністративно-правового регулювання суспільних відносин, які виникають у відповідній сфері, що здійснюється уповноваженими на це державними органами з метою забезпечення функцій держави [7, С. 580].

Що ж стосується адміністративно-правового механізму забезпечення прав та свобод громадян, то цей механізм в адміністративно-правовій літературі досить часто отожднюється з механізмом адміністративно-правового регулювання, який визначають як сукупність правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин у сфері адміністративного права [8, С. 64]; сукупність адміністративно-правових засобів, за допомогою яких здійснюється вплив на відносини, що виникають в процесі виконавчо-розпорядчої діяльності держави [9]. До адміністративно-правових засобів, як правило, вчені відносять: норми права, правові відносини, акти реалізації прав і обов'язків [8, С. 64], іноді акти тлумачення норм адміністративного права [9].

Таким чином, якщо розглядати адміністративно-правовий механізм забезпечення права громадян на свободу слова через теорію механізму адміністративно-правового регулювання і як його складову, то під ним слід розуміти систему адміністративно-правових засобів, спрямовану на врегулювання суспільних відносин у процесі реалізації громадянами права на свободу слова, а його складовими будуть адміністративно-правові норми, адміністративно-правові відносини, правореалізація і законність. Однак адміністративно-правовий механізм є значно ширшим за змістом, ніж механізм адміністративно-правового регулювання, і його складовими є не лише перелічені, а й деякі інші елементи. Особливо яскраво це підтверджує Я.В. Лазур, який стверджує, що до структури адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян належать: а) норма права; б) правовідносини; в) принципи прав і свобод громадян; г) стадії їх забезпечення; д) гарантії здійснення прав і свобод громадян; е) юридичні факти; є) акти застосування норм права [10, С. 395]. У свою чергу А.Й. Присяжнюк, досліджуючи адміністративно-правовий механізм забезпечення економічної безпеки держави зазначає, що лише ті з елементів, які за своєю спрямованістю та значенням здатні виконувати роль засобів впливу на певний об'єкт з метою забезпечення належного етапу його існування варто включати до складу адміністративно-правового механізму. Такими є: норми права та нормативні акти; юридичні факти; акти застосування права, реалізації прав і обов'язків; принципи та інструменти, методи регулювання, а також процедури і алгоритми реалізації діяльності, включаючи техніки і технології управління; відповідне забезпечення (політичне, правове та інформаційне тощо) [11, С. 811].

Отже, викладене вище дає змогу сформулювати визначення адміністративно-правового механізму забезпечення права громадян на свободу слова, під яким слід розуміти систему взаємопов'язаних і взаємодіючих правових засобів, спрямованих на створення умов, необхідних для повноцінного здійснення права на свободу слова у вигляді його визнання, гарантованості, реалізації та захисту.

Далі зазначимо, що зміст адміністративно-правового механізму забезпечення права на свободу слова являє собою обов'язок держави, закріплений Конституцією України щодо забезпечення даного права; нормативні правові акти, що регулюють суспільні відносини у сфері реалізації права на свободу слова і встановлений адміністративно-правовий статус усіх учасників таких відносин. Крім змісту адміністративно-правовий механізм забезпечення права на свободу слова має структуру та елементи. Структура зазначеного механізму як складного правового явища складається з правотворчості, реалізації норм і державного примусу. Елементами адміністративно-правового механізму забезпечення права на свободу слова виступають: норми права, правовідносини, принципи, стадії забезпе-

чення права громадян на свободу слова, гарантії, юридичні факти і акти застосування норм права. Як бачимо, складовими частинами механізму адміністративно-правового забезпечення права громадян на свободу слова виступають елементи, які значною мірою впливають на його ефективність.

Зокрема, норма права, будучи нормативною основою цього механізму, являє собою загальнообов'язкове правило поведінки, що встановлює для суб'єкта як можливий, так і необхідний варіанти поведінки. Крім цього, вона визначає загальне коло людей, на які поширює свою дію і обставини, за наявності яких вони повинні керуватися даним правилом поведінки, а також встановлює примусові заходи, які можуть бути застосовувані до них у разі невиконання обов'язків. Норма права набуває зовнішнє вираження в нормативно-правовому акті, який забезпечує чіткість і ефективність даного механізму.

Першим та важливим кроком у реалізації загальних програм поведінки, закладених у нормах, є правовідносини. Вони виступають головним засобом, за допомогою якого норми втілюються в життя, інструментом переведення загальних моделей поведінки у площину конкретних заходів поведінки – суб'єктивних прав та юридичних обов'язків. Правовідносини у механізмі адміністративно-правового забезпечення права громадян на свободу слова визначають конкретне коло осіб, на яких поширюється дія норм права та закріплюють конкретну поведінку, якої вони повинні дотримуватися. Громадяни можуть вільно користуватися наданим їм правом на свободу слова через закріплення його в Основному Законі України й існуючому обов'язку держави гарантувати свободу слова, як й інші права. Формою реалізації відносин між державою й громадянами можуть бути як конкретні правовідносини, так і відносини, не врегульовані нормами права. Стадії як елемент механізму адміністративно-правового забезпечення права громадян на свободу слова являють собою процес, що складається з певних логічно взаємопов'язаних етапів. Спочатку виникає норма права, яка встановлює певне правило поведінки, далі суб'єкт права забезпечує зазначену норму права через дотримання, виконання, використання або застосування, і, нарешті, виникають відповідні правовідносини.

Що стосується принципів, то для даного механізму вони мають значення тільки в плані здійснення права, коли відображаються у свідомості правозастосовувача, формують позиції розсуду у конкретній ситуації. Наразі принципових положень прав, що забезпечують повну захищеність, на свободу слова не існує. Конституція України й інші нормативні акти закріплюють лише загальні гарантії свободи слова в державі, що декларативно поширюються на всі категорії громадян. Як відомо гарантії являють собою сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, спрямованих на практичне забезпечення прав та свобод людини, на усунення

будь-яких перешкод щодо їх повного і належного здійснення. Під гарантіями здійснення права громадян на свободу слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань як структурною складовою зазначеного механізму розуміються умови, засоби, способи, що забезпечують його реальне здійснення, тобто реалізацію в повному обсязі й всебічну охорону цього права. Всі гарантії взаємопов'язані і складають певну систему, яка знаходить своє відображення в чинному законодавстві. Найважливішою із гарантій є те, що в Конституції України закріплене положення, яке повідомляє загальновизнані принципи й норми міжнародного права й міжнародні договори України є частиною її правової системи. Тим самим відкривається можливість прямої дії й застосування актів міжнародного права, таких, як Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права тощо. Завдяки цим міжнародним документам в основні поняття й терміни, пов'язані зі свободою слова й вільним вираженням поглядів сьогодні вкладається той зміст, що дозволяє громадянам України реалізувати весь перелік правомочностей необхідних для існування в розвиненій державі з передовою правовою системою.

Наступним структурним елементом механізму адміністративно-правового забезпечення права громадян на свободу слова є юридичні факти. У загальному розумінні юридичні факти відображають конкретні життєві обставини, з якими пов'язані виникнення, зміна та припинення адміністративно-правових відносин. Однак роль юридичних фактів як складового елемента цього механізму не вичерпується утворенням, зміною і припиненням правовідносин, адже від правильного їх визначення залежить ефективність застосування норм права щодо свободи слова. Тому під юридичними фактами слід розуміти обставини, які визнані нормами права і прямо чи опосередковано відображені в законодавстві.

Відносно актів застосування норм права варто зауважити, що вони як прояв владного веління органів державної влади, направляються на забезпечення умов для здійснення суб'єктивних прав, свобод та обов'язків учасників правовідносин. Застосування можна сприймати як один із варіантів забезпечення норм права, проте впливати його на практиці мають право лише компетентні органи. Результат процесу застосування норм права – акт застосування права, який являє собою результат вирішення конкретної юридичної справи. Отже, забезпечення права громадян на свободу слова передбачає створення державою таких умов, за яких його реалізація є безперешодною й максимально ефективною, охорона здійснюється з метою запобігання найменшій можливості порушення цього права, а захист від вчиненого порушення сприяє відновленню вказаного права громадян та притягнення винних осіб до відповідальності.

Необхідно звернути увагу на те, що аналіз стану забезпечення права громадян на свободу слова у світлі актуальних тенденцій сучасного роз-

витку та суспільних перетворень, які нині відбуваються в Україні показав, що наша держава зробила багато позитивних кроків у бік поліпшення нормативно-правової бази, які сприяють свободі слова, а також роботі журналістів і засобів масової інформації. Тим не менш, реалізація раніше прийнятих реформ недостатня і необхідні додаткові реформи. Оскільки поступ України у виконанні своїх зобов'язань щодо свободи слова та вираження поглядів і переконань, у тому числі стосовно сприяння поширенню інформації та покращення умов роботи журналістів, в останні роки був в основному незадовільним і відстає від прогресу, досягнутого в Молдові, Грузії та Вірменії, але є кращим, аніж в Азербайджані та Білорусі. Незважаючи на в цілому високу якість законодавства, реальність його дотримання вражає значно менше. Громадяни можуть вільно висловлювати свої погляди, збирати й поширювати інформацію, але доступ до вільних і плюралістичних засобів масової інформації та до публічної інформації у володінні владних органів є складним. Умови праці журналістів не є досить безпечними і засоби протидії порушенню прав журналістів або нападам на них є неефективними [12, С. 2]. Однак як відомо право на свободу слова має основоположне значення як саме по собі, так і в якості основи для інших прав громадян, адже повноцінна демократія можлива лише в суспільстві, де допускається і гарантується вільний потік інформації та ідей. Тому необхідно створювати належні умови для забезпечення свободи думки і слова, вільного вираження поглядів і переконань, свободи об'єднань, участі громадян в управлінні державними справами держава, що сприятиме забезпеченню функціонування різних моделей демократії участі громадськості, яка у поєднанні з безпосередньою та представницькою демократією є умовою успішної модернізації, європейської інтеграції та сталого розвитку України.

Резюмуючи викладене вище, можна сказати, що кожен структурний елемент механізму адміністративно-правового забезпечення права громадян на свободу слова має особливе призначення у сфері забезпечення охорони та захисту вказаного права. Якщо брати за основу поширену серед теоретиків позицію, що механізм правового забезпечення прав і свобод громадян здійснюється за допомогою правових засобів і способів структурування суспільних відносин у відповідності з цілями і завданнями демократичної держави, то адміністративно-правовий механізм забезпечення права громадян на свободу слова є основою, невід'ємною умовою нормального життя цивілізованого суспільства. Зміст адміністративно-правового механізму забезпечення права громадян на свободу слова розкривається через визначення цілей, завдань, напрямів, об'єктів, суб'єктів, форм і методів такого забезпечення. Метою вказаного механізму є створення умов для вільного вираження громадянами своєї думки, а також виявлення і викриття порушень свободи слова, перешкоджань вільному вираженню своїх переконань та боротьба з такими порушеннями.

Висновки і перспективи подальших досліджень у цьому напрямі.
Підсумовуючи наведене вище, зазначимо, що в Україні забезпечено на-

лежний рівень адміністративно-правового забезпечення права громадян на свободу слова. Хоч Основний Закон України й гарантує кожному свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань, однак це право є не абсолютним і може бути обмежене. Тому вважаємо за необхідне закріпити на законодавчому рівні, що право на свободу слова пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, які передбачені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню інформації з обмеженим доступом або для підтримання безсторонності суду. А також вказати, що здійснення свободи вираження поглядів в літературі, мистецтві та наукових дослідженнях має бути вільним від будь-яких обмежень.

Однак варто зазначити, що незважаючи на наявність деяких напрацювань з даної проблематики, подальші дослідження адміністративно-правового забезпечення права громадян на свободу слова, його реалізації, захисту та охорони сьогодні як ніколи актуальні. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у здійсненні правового аналізу деяких проблем забезпечення права громадян на свободу слова та інформації на сучасному етапі; визначенні меж дії свободи слова та описі відповідного правообмежуваного механізму; розгляді проблемних питань, що стосуються зловживання свободою слова, і висунення низки пропозицій та рекомендацій для усунення протиріч у національному законодавстві для його подальшого вдосконалення.

Використана література:

1. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні : [монографія / Харківський національний ун-т внутрішніх справ] / О. М. Литвинов. - Х., 2008. - 446 с.
2. Олійник А. Ю. Конституційно - правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні: Монографія / А. Ю. Олійник. - К.: Алерта. КНТ. Центр навчальної літер., 2008. - 472 с.
3. Демиденко В. О. Утвердження і забезпечення конституційних прав та свобод людини і громадянина в діяльності міліції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 / В. О. Демиденко ; Київськ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2002. - 16 с.
4. Наливайко О. І. Правовий захист людини як предмет дослідження загальної теорії права / О. І. Наливайко // Держава і право : збірник наук. праць. Юридичні і політичні науки. - 2001. - Вип. 12. - С. 18-24.
5. Міжнародна поліцейська енциклопедія : [у 10 т.] / [відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій та ін.]. - К.: Концерн Видавничий Дім "Ін Юре", 2006. - Т. 2 : Права людини у контексті поліцейської діяльності. - 1224 с.

6. Опольська Н. М. Механізм забезпечення прав і свобод дитини / Н. М. Опольська // Держава і право. – 2007. – № 35. – С. 94–100.
7. Шестак В. С. Механізм адміністративно-правового забезпечення реалізації культурної функції держави / В. С. Шестак // Форум права. – 2010. – № 2. – С. 578–585 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-2/10svckfd.pdf>
8. Стеценко С. Г. Адміністративне право України: навч. посіб. / С. Г. Стеценко. – К.: Атіка, 2008. – 624 с.
9. Поняття механізму адміністративно-правового регулювання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/books/65/3480/13>.
10. Лазур Я. В. Поняття, сутність та елементи адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян у державному управлінні / Я. В. Лазур // Форум права. – 2009. – № 3. – С. 392–398 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-3/09jvudu.pdf>
11. Присяжнюк А. Й. Адміністративно-правовий механізм забезпечення економічної безпеки держави / А. Й. Присяжнюк // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 808–813 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11paiebd.pdf>
12. Оцінка свободи слова в Україні під час її головування в ОБСЄ : звіт Freedom House. – 2013 (грудень) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.freedomhouse.org/FREEDOM_HOUSE_One_Step_Forward_One_Step_Back-Assessment_of_FOE_in_Ukraine_UKR_0.pdf

УДК 351.741

С. М. Шило

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ПРАВОВИХ ГАРАНТІЙ ЗАКОННОСТІ В СФЕРІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МІЛІЦІЇ

У статті розглянуто проблемні питання щодо поняття та змісту правових гарантій законності у сфері адміністративної діяльності міліції. Автором проаналізовано та надано визначення юридичних гарантій законності, розкрито їх зміст та надано класифікацію.

Ключові слова: *правові гарантії, законність, права і свободи людини та громадянина, юридична діяльність, адміністративна діяльність, правоохоронні органи, міліція.*

В статье рассмотрены проблемные вопросы относительно понятия и содержания правовых гарантий законности в сфере административной деятельности милиции. Автором проанализированы и даны определения юридических гарантий законности, раскрыто их содержание и представлено классификацию.

Ключевые слова: *правовые гарантии, законность, права и свободы человека и гражданина, юридическая деятельность, административная деятельность, правоохоронительные органы, милиция.*